

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr inż. Liliany Serafin
pt.: „Przemiany wsi podmiejskich a krajobraz przestrzeni publicznych
na przykładzie otoczenia Wrocławia”**

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska została napisana pod kierunkiem Dr hab. inż. arch. Ireny Niedźwieckiej – Filipiak prof. nadzw., na Wydziale Inżynierii Kształtowania Środowiska i Geodezji, w dziedzinie nauk rolniczych, w dyscyplinie ochrona i kształtowanie środowiska. Przedmiotem niniejsze recenzji jest ocena, czy rozprawa spełnia warunki określone w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2017, poz. 1789). Zgodnie z art. 13.1., rozprawa doktorska, powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego lub oryginalne dokonanie artystyczne oraz wykazywać ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej lub artystycznej oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej.

1. Zasadność podjęcia tematu

Przestrzenie publiczne to obecnie spore wyzwanie dla władz samorządowych, ale i społeczności lokalnych partycypujących w procesie powstawania opracowań planistycznych, w których określone są funkcje terenów (m.in. miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego). Ważne dla kształtowania struktur przestrzennych wsi są gminne programy rewitalizacji oraz programy Odnowy Wsi, które również aktywizują społeczeństwo w procesie ich sporządzania, a władze lokalne do programowej realizacji wskazanych w nich zadań.

W literaturze sporo miejsca poświęca się strukturom miejskim, rzadziej osiedlom wiejskim. Biorąc pod uwagę aktualne przemiany dotyczące obszarów wiejskich, w tym m.in. proces urbanizacji, coraz ważniejsze staje się określenie zasad właściwego kształtowania obszarów publicznych na obszarach wiejskich. Począwszy od okresu transformacji ustrojowej, na początku lat 90- tych XX wieku, funkcja placów wiejskich zaczęła zanikać,

a place istniejące bardzo często pozostawiano bez opieki, bez prac pielęgnacyjnych roślin, czy prac porządkowych. Napływ ludności miejskiej w obszary podmiejskie, zmiana modelu życia mieszkańców i zmiana modelu spędzania wolnego czasu, również odejście od zawodów rolniczych, wpłynęły na zmianę zakresu potrzeb ludności zamieszkującej obszary wiejskie.

Obecnie znajdujemy się na etapie rozwoju świadomości społecznej mieszkańców wsi prowadzącej m.in. do podwyższania jakości życia, w tym dbałości o przestrzenie publiczne osiedli wiejskich. Zauważalna jest pewna ewolucja w zagospodarowaniu placów oraz wyjście do mieszkańców z ofertą sportowo – rekreacyjną.

Celem głównym pracy jest *określenie wpływu sąsiedztwa dużego miasta na kształtowanie krajobrazu przestrzeni publicznych wsi podmiejskich, sprecyzowanie tendencji, a następnie opracowanie metody wyznaczania potencjalnych przestrzeni publicznych, które mogą wpływać pozytywnie na krajobraz wsi*. Temat podjęty przez Autorkę jest bardzo ważny również w kontekście ochrony pierwotnych układów urbanistycznych i odpowiedzi na pytanie, jak dalece można przekształcać pierwotne struktury przestrzenne, aby udostępnić przestrzeń społeczności lokalnej.

W pracy sformułowano cele szczegółowe: *- przeanalizowanie tendencji w tworzeniu terenów publicznych i terenów zieleni na przestrzeni ostatniego wieku, oraz w ostatnim czasie na przykładzie wybranych miejscowości; - porównanie przestrzeni publicznych w dawnych i współczesnych tkankach wsi oraz czynników decydujących o możliwości tworzenia takich miejsc; określenie czynników decydujących o kompozycji krajobrazu wybranych przestrzeni publicznych we wsiach*.

Należy uznać, że temat przedstawiony w pracy jest wciąż aktualny, równocześnie trudny w kontekście ochrony placów wiejskich przed zainwestowaniem oraz w kontekście rozwoju przestrzennego wsi. Problematyka rozprawy doktorskiej wpisuje się we współczesne dyskusje na temat poprawy wizerunku wsi oraz kształtowania obszarów wiejskich.

2. Przedstawienie formalnej struktury pracy

Rozprawa doktorska liczy 225 stron wraz z zawartymi w niej rysunkami, tabelami, mapami i wykresami oraz zamieszczonymi po zasadniczej części pracy załącznikami. Praca składa się z 5 rozdziałów oraz bibliografii, spisu rycin i spisu tabel. Pierwszy rozdział to część wstępna, w której określono m.in. cel pracy, sformułowano tezę pracy oraz metodykę badań. W tej części opracowania dokonano również przeglądu literatury. Pracę badawczą rozpoczęto od ogólnej charakterystyki obszaru badań, pod względem położenia, przemian demograficznych i wybranych elementów zieleni publicznej. Na tej podstawie dokonano

wyboru miejscowości, które poddano badaniom szczegółowym w kolejnym rozdziale rozprawy doktorskiej. Osobny rozdział poświęcono zagospodarowaniu przestrzeni publicznych na przykładzie placów biorąc pod uwagę ich występowanie, lokalizację, kształt, ściany wnętrza oraz urządzenie placu. Tę część pracy zakończono dyskusją nad wynikami, całość natomiast podsumowano i wyciągnięto wnioski końcowe w ostatnim rozdziale.

3. Ogólna charakterystyka i ocena pracy

Wprowadzenie zawarte na wstępie rozprawy doktorskiej stanowi dość klarowne uzasadnienie podjętego tematu badań. Następnie Autorka przedstawiła cel rozprawy i przyjęte hipotezy badawcze, wśród których założyła, iż *...wsie podmiejskie są obszarem, w którym intensywnie rozbudowują się tereny mieszkaniowe, nie łączy się to jednak z odpowiednim rozwojem przestrzeni publicznych, w tym centrów i terenów rekreacyjno-wypoczynkowych sprzyjających integracji dla mieszkańców poszczególnych miejscowości, co także negatywnie wpływa na krajobraz wsi.*

Dodatkowo Autorka rozprawy założyła, że *..w krajobrazie wsi podmiejskich zmniejsza się udział zieleni wysokiej na terenach publicznych, co negatywnie wpływa na krajobraz wsi.*

Badania prowadzono metodą analityczno-planistyczną w oparciu o dane pośrednie (wtórne) i bezpośrednie (pierwotne). Pierwszy etap badań obejmował przegląd literatury przedmiotu, zbieranie dostępnych danych i analizy wstępne. Na podstawie przeprowadzonych badań określono zakres terytorialny pracy obejmujący dziewięć gmin. Następnie przeanalizowano zmiany w liczbie ludności, przyrost bądź ubytek powierzchni publicznych oraz powierzchni terenów zieleni w wybranych do badań gminach. W drugim etapie prac uszczegółowiono jednostkę badawczą przechodząc ze skali gminy do skali wsi. Na tym etapie określono m.in. kryteria pozwalające na wybór miejscowości do badań szczegółowych dotyczących przestrzeni publicznych.

Ważnym elementem rozprawy doktorskiej są badania przeprowadzone w etapie trzecim pracy. W odniesieniu do próby 100 miejscowości zebrano dane dotyczące rodzaju przestrzeni publicznych, ich położenia w starych lub nowych częściach wsi oraz sposobu zagospodarowania. Etap ten zakończono analizą wybranej miejscowości według opracowanej w trakcie badań Metody Wyznaczania Potencjalnych Przestrzeni Publicznych we wsiach (MWPPP).

W części wstępnej pracy dokonano przeglądu literatury w zakresie krajobrazu wiejskiego oraz przestrzeni publicznej na obszarach wiejskich. Autorka podała niezbędne informacje związane z tematyką badań. Główne podrozdziały obejmują m.in. wyjaśnienie definicji krajobrazu wiejskiego, koncepcję kształtowania przestrzeni wiejskich, programy skierowane na

rozwój obszarów wiejskich, definicję oraz rodzaje przestrzeni publicznej oraz koncepcję włączania przestrzeni publicznych wsi w przyrodniczy model płatów i korytarzy. W tej części rozprawy doktorskiej zidentyfikowano rodzaje przestrzeni publicznych na obszarach wiejskich, a następnie, w pracy konsekwentnie posługiwano się opracowaną systematyką (nawsie, przestrzeń wzdłuż ciągów komunikacyjnych, przestrzeń przy zbiornikach wodnych, tereny zieleni, parki, skwery). Autorka słusznie przyjęła koncepcję, iż tworzą one systemy powiązań, i że można je włączyć w model płatów i korytarzy przyrodniczych.

Przegląd literaturowy oparto na 147 pozycjach bibliograficznych, obejmujących uznanych autorów w zakresie kształtowania krajobrazu wiejskiego. Można uznać, że przegląd został zrealizowany rzetelnie.

Rozdział 2, pt.: *Badania ogólne*, opisuje obszar badań pod względem położenia, zmian demograficznych w gminach, a także wybranych elementów zieleni publicznej. Po zidentyfikowaniu miejscowości do badań szczegółowych dokonano analizy demograficznej na poziomie wsi i oddziaływania lokalizacji Wrocławia.

Podstawowe jednostki badawcze (wsie) wybrano na podstawie metody kwadratu łacińskiego. Wszystkie miejscowości statystyczne pogrupowano według dwóch głównych cech: procentowego przyrostu ludności w latach 1998-2009 ujętego w przedziałach wielkości; odległości od centrum Wrocławia, ujęta w przedziałach wielkości; oraz cechy pomocniczej w postaci liczby ludności w 1998 roku. Określono, że docelową grupę wsi objętych badaniami szczegółowymi stanowić będzie 100 miejscowości. Wybór obszaru badań jest uzasadniony logicznie w pracy.

Rozdział 3 pt. *Przestrzenie publiczne we wsiach objętych badaniami*, jest szczegółowym rozpoznaniem cech przestrzeni publicznych różnego typu, w tym: przestrzeni wynikających z układu komunikacyjnego wsi, przestrzeni publicznych wygenerowanych na bazie funkcji różnych obiektów usługowych (usługi publiczne i komercyjne) oraz parków. W pierwszej części rozdziału, przeanalizowano wsie pod kątem potencjału tworzenia przestrzeni publicznych. Na potrzeby niniejszego opracowania dokonano podziału przestrzeni wiejskich, wg. potencjału generowania lokalizacji przestrzeni publicznej, następnie przeanalizowano ich występowanie we wsiach identyfikując je z lokalizacją w starej lub nowej części wsi. Na potrzeby badań, jako starą część wsi przyjęto jej historyczną tkankę (tereny zabudowane do 1945 r. na podstawie map messtischblatt z pocz. XIX w.), natomiast nową częścią określono tereny zurbanizowane wsi, zabudowane w okresie późniejszym. W załącznikach do pracy Autorka zamieściła tablice przedstawiające robocze szkice układu urbanistycznego wsi, związane z przestrzeniami publicznymi, wykonane podczas prac terenowych w latach 2012-2016. Świadczy to o ogromie pracy wykonanej podczas zbierania informacji o terenie. Zebrany materiał jest szczególnie cenny jako wstęp do dalszych badań.

W tej części pracy szczegółowo opisano różne typy placów oraz częstotliwość i formę występowania, popierając badania szczegółową analizą kilku placów w obrębie poszczególnych typów przestrzeni publicznej. Analizy uzupełniono bogato fotografiami oraz rycinami. Dodaną wartością pracy są autorskie ilustracje poglądowe, schematy placów, schematy powiązań wsi z zielenią leśną, z rzeką, schematy układów wsi i ich przekształcenia oraz inne samodzielnie wykonane ryciny.

Dalsze wyniki badań przedstawiono w rozdziale 4 rozprawy doktorskiej nt. zagospodarowania przestrzeni publicznych na przykładzie placów centralnych. Jak podaje Doktorantka, *...plac centralny jest specyficznym wnętrzem krajobrazowym we wsi. Składa się ze ścian (obiekty oraz zieleń otaczająca plac), sklepienia (niebo i korony wysokich drzew), płaszczyzny poziomej (nawierzchnia i zieleń w formie okrywy), umeblowania (obiekty małej architektury*

i zieleń). Z uwagi na ich szczególną rolę w miejscowościach, kompleksowo pokazano ich położenie, funkcje i zagospodarowanie według poniższych kryteriów:

- lokalizacja we wsi,
- kształt placu,
- ranga kreowana przez obecność i otoczenie obiektami pełniącymi różne funkcje i mającymi potencjał do przyciągania osób w dane miejsce,
- urządzenie placu, czyli „umeblowanie” przez małą architekturę,
- obecność zieleni na placu.

Uwzględniając powyższe kryteria, w pracy wykonano analizy dotyczące 119 osad pod kątem obecności placów o centralnym charakterze. Na podstawie przeprowadzonych badań ustalono, że w analizowanych miejscowościach place centralne znajdują się wyłącznie w historycznej tkance wsi. W nowej tkance wsi brak jest przestrzeni mających tak duże znaczenie dla całej miejscowości. W zależności od typu układu przestrzennego wsi, różne typy kształtów placów są dominującymi. Najczęściej występującymi obiektami przy placach centralnych są sklepy, świetlice oraz kościoły. Wśród obiektów powierzchniowych często pojawia się także przestrzeń o funkcji rekreacyjnej, jak teren zieleni i plac zabaw. W tej części pracy Autorka wykonała ilustracje poglądowe, w tym schematy zagospodarowania tzw. „wyspy” na środku skrzyżowania i schematy wytypowania przestrzeni publicznej przy obiektach.

Jak ustaliła Doktorantka, wiele miejscowości stara się podkreślić specjalny charakter placów centralnych. W wielu wsiach, w ostatnim okresie, zagospodarowano place podnosząc reprezentacyjność miejsc. Zdaniem Autorki wątpliwości budzi jednak kierunek, w jakim

większość modernizacji zostało wykonanych biorąc pod uwagę miejskie wzorce, do których się często odnoszą.

Spostrzeżenia zawarte w tej części pracy są dość trafne i wynikają z przeprowadzonych szczegółowo analiz przestrzennych. Wybrane do analizy wskaźniki świadczą o dojrzałości podjętych decyzji, ale znaczna liczba zamieszczonych szczegółowych przykładów zagospodarowania przestrzeni w wybranych wsiach rozmywa główną problematykę podjętą w pracy.

W rozdziale 5, Autorka przeprowadziła dyskusję nad wynikami, oraz zastosowała metodę określającą sposób podejścia do precyzowania potencjalnych przestrzeni publicznych we wsiach, którą w skrócie nazwano MWPPP. Metodę wykorzystano na przykładzie wsi Psary, położonej w obszarze badań bezpośrednio w sąsiedztwie granicy administracyjnej z Wrocławiem. Zastosowano tutaj modelowe rozwiązanie, które traktuje przestrzenie publiczne wsi jako jeden organizm, złożony z korytarzy (drogi wiejskie i przestrzeń im towarzysząca), węzłów (mniejsze place związane z komunikacją lub wygenerowane przez obiekty użyteczności publicznej) oraz wysp (duże place związane z dodatkową przestrzenią, tereny o charakterze odrębnej działki towarzyszące obiektom użyteczności publicznej oraz parki). Podejście to pozwala na stworzenie spójnej i harmonijnej przestrzeni, łagodzącej negatywne zmiany związane z chaosem urbanistycznym, towarzyszącym rozbudowie osiedli podmiejskich. Odpowiednio zagospodarowane przestrzenie publiczne w postaci placów, parków i terenów przy budynkach użyteczności publicznej mogą stać się elementem podnoszącym zarówno walory społeczne, krajobrazowe, jak i bioróżnorodność danej wsi.

We wnioskach dodano, że *modelowe podejście do kształtowania krajobrazu przestrzeni publicznych we współczesnych wsiach powinno traktować je jako system bioróżnorodnych „korytarzy, węzłów i wysp” – co podniosłoby nie tylko walory środowiskowe ale także estetyczne całej miejscowości.*

4. Uwagi krytyczne i kwestie dyskusyjne

Cel głównym pracy, jakim jest określenie wpływu sąsiedztwa dużego miasta na kształtowanie krajobrazu przestrzeni publicznych wsi podmiejskich, sprecyzowanie tendencji, a następnie opracowanie metody wyznaczania potencjalnych przestrzeni publicznych, które mogą wpływać pozytywnie na krajobraz wsi, został przez Autorkę osiągnięty. W pracy określono wpływ Wrocławia na kształtowanie przestrzeni publicznych, ustalono również tendencje i opracowano metodę wyznaczania potencjalnych przestrzeni publicznych. Pewnym mankamentem pracy jest

zamieszczanie szczegółowych analiz placów w wybranych przypadkowo miejscowościach w formie studium przypadku (rozdział 3), co zaburza ciągłość wywołu naukowego.

Metoda Wyznaczania Przestrzeni Publicznych (MWPPP), powinna być rozwinięta i zamieszczona w zasadniczej (badawczej) części pracy. Należało przeprowadzić badania pilotażowe z wykorzystaniem metody w kilku miejscowościach oraz poprzeć je schematem powiązań, nazwanym w pracy systemem bioróżnorodnych „korytarzy, węzłów i wysp”.

Proszę wyjaśnić, czy wskazana wyżej Metoda Wyznaczania Przestrzeni Publicznych MWPPP, mogłaby być rozbudowana o ustalenia końcowe wykonanej analizy, w których formułowane byłyby wytyczne w odniesieniu do wsi w zakresie poprawy istniejących powiązań lub wskazania lokalizacji nowych przestrzeni publicznych. Tabela nie zawiera wniosków końcowych analizy.

Proszę wyjaśnić, czy na podstawie przeprowadzonych badań, wśród miejscowości podanych analizom, istnieje możliwość wskazania tych, w których konieczne jest stworzenie przestrzeni publicznej w nowej strukturze osadniczej. Czy można wytypować te miejscowości na podstawie wykonanych analiz. Jakie dane można wykorzystać do ich identyfikacji.

Czy w miejscowościach poddanych analizom szczegółowym, korzystano z programu Odnowy Wsi. Jeżeli tak, jak ocenić można rezultat programu. Czy program ten nie koliduje z gminnym programem rewitalizacji.

5. Sposób napisania i zredagowania pracy

Z formalnego punktu widzenia, rozprawa doktorska napisana jest na ogół poprawnym językiem oraz przygotowana starannie z dbałością o szatę graficzną. Rozprawa posiada logiczną strukturę rozdziałów. Praca doktorska jest opatrzona streszczeniem w języku angielskim.

W pracy występują drobne błędy językowe i uchybienia edytorskie, które wyszczególniono poniżej. Są to np.

- błędy interpunkcyjne (cały tekst rozprawy),
- błędy stylistyczne, np. str. 106 ... tekst *studium przypadku – place przystankowe*;
- zwrot np. str. 8: *zmiany widać nie tylko w przestrzeni...*; str. 10: *na trzecim etapie badań skupiono się na aspekcie*; str. 42: *Gminą o najsłabszej dynamice sald migracji...*; str. 43:

(ostatnie dwa wersy); str. 57: wykonano analizy dla badań; str. 66: Rzeki jak pokazują Ryc. 71 i Ryc. 72, niosą z sobą zagrożenie jakimi są powodzie; str. 106 ... na badanych wsiach;

6. Wnioski końcowe

Do osiągnięć własnych Doktorantki w przedstawionej do recenzji rozprawie doktorskiej można zaliczyć przede wszystkim: opracowanie Metody Wyznaczania Potencjalnych Przestrzeni Publicznych we wsiach (MWPPP) oraz identyfikację tendencji zmian zachodzących w obrębie przestrzeni publicznych obszarów podmiejskich Wrocławia.

Zgadzam się z Autorką, że przestrzenie publiczne winny tworzyć jeden organizm, złożony z korytarzy, węzłów oraz wysp, tworzących spójną i harmonijną przestrzeń, łagodzącą negatywne zmiany związane z chaotycznym rozwojem zabudowy w strefie dużych miast.

Praca posiada istotne zalety metodyczne, a przedstawione uwagi krytyczne nie podważają pozytywnej oceny przedstawionej rozprawy. Doktorantka wykazała się ogólną wiedzą teoretyczną w dyscyplinie ochrona i kształtowanie środowiska, co wynika z treści przedstawionej rozprawy, ponadto wykazała umiejętność formułowania zadania naukowego, znajomość stanu osiągnięć w obszarze wiedzy związanej z zagadnieniem podjętym w pracy oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia badań.

Podsumowując stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr inż. Liliany Serafin pt.: „Przemiany wsi podmiejskich a krajobraz przestrzeni publicznych na przykładzie otoczenia Wrocławia”, przygotowana pod opieką dr hab. inż. arch. Ireny Niedźwieckiej – Filipiak prof. nadzw., spełnia wymogi określone w Ustawie o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, stawiane pracom doktorskim. W związku z powyższym zwracam się z wnioskiem o dopuszczenie mgr inż. Liliany Serafin do kolejnych etapów postępowania o nadanie stopnia doktora.

dr hab. inż. Maria Heldak prof. nadzw. UPWr

